MEDEDELINGEN VAN DE HISTORISCHE KRING KESTEREN EN OMSTREKEN

3de jaargang no. 1
februari 1970.
redactie:J.A.E.de Kleuver,Adr.van Ostadestraat 42,Kesteren.
A.Datema,J.v.d.Vondelstraat 1,Kesteren.tel.08886-354

Het is verboden artikelen of gedeelten ervan over te nemen zonder toestemming van de redactie.

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

De Betuwe in het begin van de vorige eeuw.

Het Betuwse dialect,zeden en gewoonten waren in het begin van de vorige eeuw vrijwel nog niet aangetast door invloeden van buitenaf,wat z-n oorzaak vond in het feit,dat de Betuwe eeuwen lang als ailand afgezonderd lag tussen de grote rivieren en slechts een paar gierponten een losse verbinding vormden met de rest van ons vaderland.
In ieder dorp werd een andere omgangstaal gesproken,een taal die grote gelijkenis had met de spreekwijze uit andere dorpen,doch goed te onderscheiden waren.
Zo hoorde men vroeger weleens zeggen,"als een Liendense kraai over Opheusden vliegt,is het heus geen ekster".
Elke schooljuffrouw of meester,die ooit in de Betuwe voor de klas heeft gestaan,kan bevestigen hoe de meeste kinderen,die voor het eerst naar school kwamen,de grootste moeite hadden om zich aan te passen,vooral wat de Nederlandse taal betrof,die toch maar alleen in de meer deftige gezinnen,zoals bij de burgemeester,de dokter en de meester(en dan nog als dit geen Betuwnaars waren) werd gesproken.
Geen dorpeling,die het waagde Nederlands te spreken,de eer van de voorvaderen werd er immers door aangetast en grootsheid,(grûtshed) was hem een doorn in het oog,hij was en bleef een eenvoudig mens.
Het oude dialect heeft de laatste honderd jaar al menige verandering ondergaan,waardoor vele woorden al zijn verdwenen of hard op weg zijn om te verdwijnen.
Denk maar eens aan moeders schûlluk(schort),aan meuj(tante),aan het woord"om" achter de voornaam,hetgeen oom betekende,b.v.Gartom,Janom enz.,aan poelke(kind) en dél(achterhuis).
Te zijnertijd wil ik gaarne nog eens op de schrijfwijze van het Betuws dialect terugkomen,gebundeld in oude volksverhalen.
Zoals ik al eerder in mijn betoog schreef,is de Betuwe eeuwenlang een afgezonderd land geweest en het is zonder meer duidelijk,dat daar een gesloten volk uitgroeide,een volk,dat op zichzelf leefde en beslist geen inmenging van anderen duldde.
De ouderen onder ons zullen zeker nog weten,hoe moeilijk het was om zich in een Betuws dorp in te burgeren.(Men was een vreemde(vremde) soms generaties lang,zelfs tot lang na 1900.
Reeds in het begin van de vorige eeuw had de Betuwe al grote bekendheid,zelfs tot diep in Duitsland,niet alleen om zijn uitnemende produkten en overbekende fruitplukkers,doch ook om zijn gras en korenmaaiers.
En vooral ook was bekend de Betuwse boer met zijn enorme grote boerderijen.Een geheel apart volk zijn de Betuwse boeren.

Zij waren daar niet alleen heerser over de ontelbare bunders land en over het vee dat op hun uitgebreide weilanden graasde,zij waren ook meester over de mens en hun wil geschiedde. De rijke boer werd beschouwd als een bijzonder soort heilige,wat geen wonder was,iedereen was van hem afhankelijk en als de boer zijn vinger naar de straat of dijk priemde,sloop een verschrikkelijke armoe de lage huisjes binnen.
Nu had buiten de boeren weliswaar niemand het breed,zelfs de dominees niet,die op zeker gebied toch wel wat in de melk te brokkelen hadden,zij verdienden nog geen twee gulden daags en hier was het gras en wilgenhout langs de polderwegen,wat een of tweemaal per jaar ter hunner bate werd verkocht,zelfs bij inbegrepen.
Op de marktdagen in Kesteren was de dominee er zelfs kastelein bij.(Ik zie ze tegenwoordig al achter de tapkast staan).
Maar in de winter,als er bijna in elk gezin een varken werd geslacht was het zo goed als plicht dat de dominee een hutspot kreeg,zodat hij in de winter aardig wat vlees in de kuip had.(Een hutspot was een gift van allerhande vlees).Het was ook de gewoonte,dat men daar een groot gedeelte van de familie van voorzag,zodat er voor het gezin,waar het varken was geslacht,slechts de spekdelen overbleven.
Doch er was een troost,zodra het andere familielid slachtte,kreeg men weer een hutspot terug.(Het was uiteraard een vorm van hulp in nood).
Wie in die dagen schoolmeester was kon de pret wel op en zeer zeker het loon,dat hij verdiende,daar dit verbonden was aan het aantal kinderen,dat hij onderwijs gaf en dat waren in die dagen in Kesteren met Lede en Oudewaard beslist geen dertig kinderen.
Alles wat benen had en lopen kon moest mee naar het land,of naar de steenovens langs de rivierdijken,wat beslist noodzakelijk was omhet gezin op de been te houden.(Kesteren bezat geen steenovens.)
De meester had in Kesteren ontelbare nevenfunkties om zijn gezin te onderhouden,waarvan we de voornaamste zullen noemen n.l.:barbier,schrijver van brieven en stukken,hij was chirurgijn en landmeter voor de boeren,genas zieke koeien en paarden,of hielp een kalfje of veulen ter wereld brengen in de allergrootste nood(1800).
En waarom zouden de mensen hun kinderen naar school sturen,ten eerste konden ze daar niet het werken leren,ten tweede was tellen al voldoende,daar de hoogst behaalbare functie bouwmeester(ploeger) of steenovenbaas was.
Het lagere volk kwam nergens voor in aanmerking,dominee of burge meester werden alleen de kinderen van het rijke volk,zelfs in de gemeenteraad of kerkeraad werden zij niet toegelaten.
Een heel goede werkman verdiende derdehalve gulden per week(f.2,50) en aan huur voor een eenkamerwoning werd dertig tot zeventig cent per week betaald(Hierbij was geen water,doch wel stank inbegrepen).De eenkamerwoning,een hokje van vijf bij vier meter met een open schouw,(tegenwoordig weer modern,maar was vroeger een grote ellende),bevatte meestal twee bedsteden,er werd in gekookt en gewoond.
Een zwarte moor en een grote ijzeren pot hingen vrijwel constant boven het houtvuur.
Het drinkwater was een groot probleem,putten waren er heel weinig,dus men was genoodzaakt het water uit de Oude Rijn,destijds nog stromend en zeer goed water,of uit de sloten en oude rivierlopen langs de dijken halen.In Kesteren stonden aan de zuidzijde van de dijk slechts een paar putten.(In 1930 was er in Achterdorp nog een gemeenschappelijke pomp en naar ik meen in Opheusden ook een).
Vrijwel elk arbeidersgezin bezat een of meer geiten,waarvoor de ouden van dagen en de kleine kinderen gras(grès) moesten snijden langs de straten en dijken.
Stro kwam er bijna nooit in de dierehokken,dit was meestal een of ander gedroogd plantenmateriaal uit de sloten,wat weinig of niets kostte.
Ook in de oogsttijd waren de ouderen en de kinderen druk in de weer om op het land achtergebleven aren en aardappelkriel te zoeken als aanvulling van de wintervoorraad,of ze sleepten hout uit de passen en boomgaarden,dit laatste natuurlijk als de boer het goed vond.
En omdat het mansvolk van licht tot donker in de zomer zijn dagtaak had,was het werk op hun eigen stukje land voor de vrouw en zij hielp ook wel bij het binden en opzetten van de garven op het land,wat beloond werd met een stooter per dag.(12 tot 13 cent).
Vrouwen hadden toen een zware taak,behalve het grootbrengen van een meestal groot aantal kinderen moesten ze 's zomers weken achter een op het land werken.

Te Opheusden,Ochten en Lienden werkten de vrouwen zelfs op de steenovens,waar ze de ganze dag zwaar manswerk deden.
De kersentijd was een feest in de Betuwe,het was een uitzicht op verademing,de mannen,die de plukkunst goed verstonden,konden dan tot vier gulden in de week verdienen,de vrouwen met het uitzoeken van de kersen en sjouwen der manden zelfs derdehalve gulden en de kinderen met het kersenkeren,(lees:spreeuwen jagen) acht tot negen stuivers.Men moest danook des zondags werken.De werkdagen liepen van vijf uur in de morgen tot zeven uur in de avond.
Alles wat lopen kon was in de kersentijd in de weer om de opgelopen betaalschuld van de winter teniet te doen,daar er in de winter schrikbarende armoede werd geleden en er bijna geen werk was.De werkgevers hielden dan nog meer de hand op de knip dan in de zomer.Als de nood erg hoog was mochten de mensen bij de armenmeester der kerk aankloppen voor een broodje of een paar klompen,doch de trots weerhield menige Betuwenaar er van om de vernederende bedelgang te maken.Aan deze bedelgang was ook nog de verplichte kerkgang verbonden,waarbij deze mensen verplicht waren in de armenbanken te gaan zitten.Armenbanken waren vrijgesteld van huurkoop,dat wel gold voor de banken van de boeren en voor die van de beter gesitueerden.
En de boer,die tevens de werkgunst op zijn bedrijf aan de verplichte kerkgang had verbonden,kon vanaf de hoge banken naast de preekstoel in zijn funktie van ouderling,diaken of armenmeester goed zien wie er wel en wie er niet in de kerk was,hij kende immers iedereen.
Bij het verkopen of verpachten van kerkgoed kwam geen arbeider aan te pas,dat was alleen voor de welgestelden,omdat zij alleen de lasten van de kerk opbrachten.
Zeer zelden kwam een buitenstaander te weten wat het kerkgoed had opgebracht,notulen van de vergaderingen van de kerkmeesters werden nauwelijks of in het geheel niet bijgehouden.
Wel weten we,dat de ontwikkeling op een zeer laag pitje stond ook bij de boeren,die een of ander ê funktie vervulden.
Zo slecht werd in Kesteren de administratie van de kerk bijgehouden,dat het niet meer bekend is welke dominees er in de achttiende eeuw in Kesteren hebben gestaan.
Met het gemeentebestuur lag de zaak anders,dat had een schrijver in dienst,die de belangrijke zaken nauwkeurig bijhield.Helaas is een groot gedeelte van het gemeentelijk archief in de oorlog van 40-45 verloren gegaan.Ook vele prenten,die zeer oud waren en waaraan de Betuwnaar zo bijzonder gehecht was gingen in laatstgenoemde oorlog verloren.
Het jaar1874(het jaar van het kinderwetje van minister van Houten,waarin arbeid van kinderen beneden de twaalf jaar verboden werd) had voor de Betuwnaar in de praktijk geen betekenis.Er kwamen geen verbeteringen en alles werd in het werk gezet om de wet van van Houten te ontduiken,zelfs de veldwachters kregen van hun werkgevers,de boeren,die in de gemeenteraad zaten,de opdracht de andere kant op te kijken als ze een kind beneden de 12 jaar bij een boer of op een steenoven zagen werken.
Doch zo zal elk deel van ons land wel zijn eigenaardigheden gehad hebben.In elk geval was de Betuwnaar zeer verknocht aan zijn geboortegrond,zelden zou hij zijn streek verlaten en als hij het deed duurde het lang eer hij in den vreemde kon wennen.
Een bijzonder voorval uit de vorige eeuw,dat mij ter ore is gekomen zal ik in een volgend artikel in het Betuws dialect publiceren.

H.K.Budding.

CONGRES R.O.B.

Op 18 en 19 december 1969 werd na twee jaar weer het Correspondentencongres van het R.O.B. in Amersfoort gehouden.Deze congressen,vroeger correspondentendagen genoemd,waren bedoeld om de amateurcorrespondenten te steunen en informatie te geven. Men kan o.a. zijn gevonden scherven laten determineren en vergelijken.Dit zevende congres was echter eigenlijk al te groot,zodat men al veel gegadigden had moeten afwijzen.Als oplossing werd voorgesteld voortaan provinciale of streekdagen te houden.Door een uitnodigingskaart,gezonden aan de Historische Kring Kesteren en Omstreken,kon ik dit evenement meemaken.
De heer Slotke,verbonden aan het ministerie voor Cultuur Recreatie en Maatschappelijk Werk, pleitte in zijn openingswoord voor de zinvolle vrijetijdsbesteding archeologie.De amateur kan veel hulpdiensten aan de beroepskrachten verlenen,b.v. het ontdekken van de vindplaatsen,beschermen en toezicht houden op monumenten als grafheuvels,vliedbergen enz.(Zie lezing Hr.Klok).

Na de opening hield Prof.H.T.Wallinga een lezing over een onderwerp,dat mij persoonlijk zeer interesseert,n.l. onderwaterarcheologie en antieke schepen.Men kan met een moderne uitrusting van zuurstofcylinders voorzien,ongeveer tot 60 meter diep duiken,maar al op veel geringere diepte treft men talrijke wrakken aan,waarvan er in de Middellandse Zee al enkele antieke systematisch onderzocht zijn.Zij leveren ons het bewijs,dat de scheepsbouw toen al op een zeer hoge trap stond.Zowel karveelbouw(met huidplanken tegen elkaar) als overnaads(met huidplanken over elkaar) werden toegepast.Ook kende men al vrij spits toelopende kielen.De onderkant werd van iets boven de waterlijn af met lood bekleed bij de Romeinse schepen uit de eerste eeuw.Als antieke "conservenblikken" voor voedsel en drank (wijn) en olijfolievoorraden werden met was en klei dichtgestopte verzegelde amphorae(grote vasen dikwijls puntig toelopend van onderen) gebruikt,van diverse afmetingen.
In de Oudheid werd de laadruimte van schepen in de plaatselijke amphorae uitgedrukt b.v. een schip van 10.000 amphorae.Bij graanschepen ook wel in een voor ons standvastiger en een aanvaardbaarder maat n.l. half mudzakken graan.
Griekse schepen maten wel 400-600 m^3 la druim(meestal echter ongeveer 100 m^3).
In een schip gezonken ongeveer 30 jaar na Christus werd een bronzen instrument met tandraderen aangetroffen om de stand van de zon,maan en sterren te bepalen.
Na deze lezing kon men 's middags kiezen tussen drie reeksen voordrachten,die alle drie interessant waren,maar men kan nu eenmaal niet op drie plaatsen tegelijk zijn.
Zo koos ik als eerste de bespreking van een nederzetting uit de Romeinse tijd te Rijswijk. Op deze nederzetting was het R.O.B. door amateurarcheologen opmerkzaam gemaakt.
Vele bewoningslagen lagen over elkaar heen,zodat het moeilijk was om uit de grondsporen wijs te kunnen worden.Er werden prae-Romeinse en Romeins-inheemse huizen aangetroffen,meest van palen en vlechtwerk,maar één huis van steen,met iets wat voor een centrale verwarming gehouden werd; er werden echter geen asresten in aangetroffen,zodat de determinering onzeker is.Misschien is het huis nooit bewoond geweest.
Bij een volgende lezing werd een opgraving van een stukje Romeins Castellum te Zwammerdam besproken,en wel van het z.g. Primatum(Door sommigen ook wel Praetorium genoemd).Het was in de legerplaats een hoofdgebouw met half religieuse,halfwereldse functie.Religieus:De legioensstandaarden en het beeld van de vereerde Keizer werden erin bewaard,en werelds:het bevatte de reservewapenkamers en de legioensgeldkist,en er werd recht gesproken.
Vervolgens een lezing over typische brandgraven in de Scheldevallei,waarbij de doden verbrand werden en de as in levensgrote kisten werd begraven,soms voorzien van bijgiften naast het graf i n urnen,ook werden urnen en ijzeren voorwerpen op de brandstapel meeverbrand en in de kist geworpen.De graven dateren uit de begin-Romeinse tijd,en waren misschien van de Menapiërs,die volgens Tacitus daar toen leefden.Elders zijn ze in deze vorm tot nu toe niet aangetroffen.
's Avonds werden films vertoond in de Gemeenteaula,zodat ieder congreslid ze kon volgen. Enkele interessante films over ijzersmelten uit ertsen,zoals dat nu bij negerstammen nog geschiedt en zoals dat hier blijkens vondsten van ijzerslakken enz. in de IJzertijd ook ongeveer ging.Verder primitief doch fraai kopergieten in Afrika en een film over ijzergieten in Pakistan.
De volgende dag sprak de heer Hulst over de beroemde opgraving te Zijderveld,die het R.O.B. ondernomen had op aandringen van de heer de Kok uit Hardinxsveld-Giessendam,die hiervoor zeer geprezen werd en er goed werk bij verricht heeft.Het betreft hier een nederzetting uit de Bronstijd C-14-datering ongeveer 600-400 voor Christus.Pollenanalyse en geologische datering ongeveer 310 voor Christus.Latere bewoningssporen stammen uit 200 voor Chr. Er werd overwegend gerst verbouwd.Uit gevonden beenderresten kwam vast te staan,dat het rund als huisdier veel voorkwam,daarna schaap en geit,vrijwel geen jachtwild.De nederzetting bevatte ongeveer ronde hutten met vlechtwerkomheining.De ceramiek vertoonde rijen vingertopafdrukken boven aan de potrand.De pollenanalysedatering van deze nederzetting werd ook besproken,waarbij naar voren kwam,dat alles niet zo eenvoudig is als het lijkt en dat er diverse verstoringen in het stuifmeelkorrelpatroon kunnen zijn o.a. door aanvoer van stuifmeel in het water vanaf de bovenloop van de rivier,waar een heel ander begroeiingspatroon heerst.De komst van de mens b.v.kan in de diverse lagen aan de hand van stuifmeelkorrelanalyse(gerstverbouw)nauwkeurig gevolgd worden evenals zijn verdwijnen van een woonplaats.In het boekje van de Shell kan men meer over de mogelijkheden en moeilijkheden van de pollenanalyse vinden!

In plaats van een lezing over C 14 analysemethode koos ik vervolgens een lezing van de heer Klok over Restauratie,moeilijkheden en mogelijkheden.De monumenten van vroegere culturen moeten beschermd en bewaard en vaak ook gerestaureerd worden voor het nageslacht.Dat is vaak eenvoudiger gezegd dan gedaan.Grafheuvels b.v. kunnen steden- en wegenbouwkundigeplannen in de weg staan.De archeoloog kan trachten deze zo te laten wijzigen,dat de monumenten er op aanvaardbare wijze in opgenomen kunnen worden.Verplaatsen moet men slechts in uiterste gevallen en is meestal af te raden,zoals b.v. op het eiland Sylt,waar een heel hunnebed versleept werd naar een heuveltop,een voor touristen attractief punt.Nu staat het echter de plannenmakers weer in de weg en moet dus weer versleept worden.
Het onderhoud en de restauratie van grote monumenten vormen weer hoofdstukken apart,evenals het beschermen tegen vernielzucht van het publiek.Tegenwoordig tracht men dit laatste te voorkomen door ter plaatse borden te zetten met inlichtingen en informatie over het monument,hoe vollediger,hoe beter.Het publiek gaat er dan iets van begrijpen en ook waarderen.Dit is een mooi staaltje van opvoeding(zie Shell-boekje).Nog vele aspecten hierover passeerden de revue o.a. werd een dia vertoond van een oude vliedberg in het Sloegebied, die op een akker stond.Elk jaar ploegde de boer een stukje dichter naar de berg toe en haalde er wat af,totdat deze op ongeveer 1 m 50 hoge loodrechte wanden uit de vlakke akker omhoog rees als een geweldige kaasstolp,hetgeen een zeer vreemde indruk maakte.Bovenop graasde een koe.Misschien stond er achter de berg nog een stukje helling,anders lijkt het me wat moeilijk de koe er op of er af te krijgen.
Nu nog een interessante lezing over...boemerangs en hun werking met werkelijke demonstratie in de zaal! waarop ik hier maar niet verder zal in gaan,en na een bezoek van mij(buiten het kader van het congres) aan het museum Flehite,keerden we voldaan weer naar huis terug.

F.G.van Tienhoven,Sprengerlaan 15,
Wageningen.

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

VONDSTBERICHT ECHTELD gem.ECHTELD.

De navolgende Romeinse,bronzen munt werd op 30 december 1969 gevonden op de "Hoge Hof" te Medel,ten noorden van huize Medel.Op de ene zijde is het portret afgebeeld van een jonge Nero met fraai-geordende haardos,voorzien van het opschrift "NEROCLAUDCAES".....hier ontbreken de verdere letters wegens beschadiging van de rand van de munt.Op de keerzijde een elegant figuurtje,dat in de ene hand een soort ring ophoudt en in de andere vermoedelijk een kelk.Voorts een vaas of altaarvorm op beenhoogte.Inschrift:"GENIO"(links) en"AUGUSTI" (rechts).Naast het figuurtje een S en een C.Keizer Nero regeerde van 54-68 na Christus.

mevr.Ch.H.Dolfin-Broekmans,Elst(Ut.)

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

VONDSTBERICHT ELST. gem.RHENEN.

Van een oudleerling van mij kreeg ik op 22 oktober 1969 een prachtige zwartkleurige gave vuistbijl.Bij nader onderzoek bleek deze fraaie bijl afkomstig te zijn uit de omgeving van Plantage Willem III te Elst,gemeente Rhenen,provincie Rhenen.Deskundigen dateren deze bijl uit ongeveer 1900 jaar voor Chr.De bijl is te bezichtigen in de verzameling van de Historische Kring Kesteren en Omstreken.

A.Datema,Kesteren.

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

AANVULLINGEN LEDENLIJST PER 31DECEMBER 1969.

Nieuwe leden: J.Budding,Lange Kampweg 4a,Ede.
J de Haas,Kerkdwarsstraat 2,Kesteren.
de heer en mevr.J.Schaap-Bijvank,Ribesstraat 2,Opheusden.

Bedankt:J.Brinkman te Lienden wegens vertrek naar elders.

-o-o-o-o-o-o-o-

Van un Bètouwse laandverhuizur en un slimme scholmeester.

Zôas ik in mijn veurig verhoal schreef,ware de minse in de Bètuwe vroegur nie zu gaaw te bewège um ut,daarp woar ze gebore ware tè ver loate en zekur nie veurgoed.Woar was in die tijd un bèturre plek te vijnde en woar zoue ze ut geld vandoan hoale wá te koste mee broch? Wel ware dur boere nur Zuid-Afrika vertrokke en ok nur Canada en Amirrieka,mar boere hadde geld um de overtoch te betoale.

Zo was tur ok un boer weggetrokke ondur dè rook van Heuze nur Amirrieka,ut plekske woar die terech kwam hiette toevallig Hollaand.Enkulle joare loater schreef tie oan bekende dat ut um goed gong oan de aandurre kaant en dattur in die streek nog meer Hollaanders wôndun.

Ut was un goed laand,dur greuide goed gres en dá ut misschien wá onge leuvig was,mar ge kon dur net zôveul grond vatte as ge eiges wilde,tenminste zôveul as ge dan be waarke kon.

Ge begrep dà dese toal insloeg bij de nijvre waarkurs in Lakemond en Heuze,dà was hòs nie te geleuve,ge kon in dà nije laand mar zo boer worre.Dóar moeste ze meer van wete,meester moes brief op brief schrijve en er kwame mut de vleet brieve terug,ut was woar wa tien boer al zôveul keer hà geschreve,ut land lag daar vur ut oprape.

"Tis toch te gek,dà wij hier blijve",zee un zekurre van de Wert tigge de meester,toe tie weer is un keer was informere hoe de stand van zake was,"ik hè un grote huishauwe,waaruk-krachte genog,ik goaj".Mar meester,wá un bar verstaandig mins was,roajde ut um af en zee: "van de Wert ge mô is lusturre,hier krèdde niks vur niks,dochte nouw dàttà gunderwijt aandurs was,zij wijzer mins en wang oewe goeje huishauwe dur nie oan,blef hier in ut goeje auwe Heuze".

Nou was tie van de Wert altijd hoantje de vurste gewes en ok un echte potter,dus hij hà wà cente en hij zee tigge de meester:"gij kun goed proate,meester,gij stoa nie oan de zeis vur un dreug sneetje brood en gij hè gin laand nodig,doch ikke wel en ik goa".

Drie moand lotter vertrok van de Wert vanaf de auwe steenove mut zun huishauwe op un rijn-schip nur Rotterdam,wà um volgus berichte tien gulde koste.Die reis duurde zun vèrtien dage en de oudste jongus moeste onderweg helpe loaje en losse.In Rotterdam was ut nie mekkuluk um un schip te vijnde da nur Amirrieka gong,umdà ze vuls te veul geld vroege vur de overtoch,mar van de Wert was gewieks,schip na schip liep tie af en von eindeluk un boot die vur wà geld en waaruk hullie nur de overkaant zou brenge.Ut erste deel van de reis viel nie mee,as ze gekunne hadde ware ze op haande en voete weer teruggekrope nur de Hollandse kus,doch dà gong nie meer.

Op twee plekke in Engeland moeste ze losse en loaje van lich t'donkur,mar einduluk gong ut de grote ples over.

Twee lange moandun deeje ze dur over en de miste ut de huishauwe wùre doodziek geworre. Doodsblij stapte ze in Amirrieka oan de kaant en toe moeste ze nog is wèke mut un kar reize um in dà nije Hollaand te Komme.

Ut hè aarir lang geduurd vur dàtur un brief nur Heuze kwam en die erste brief,die te oudste jong hà geschreve,gong alleen mar over de reis.De twidde brief dà ze de boer ut Lakemond naarugus konde vijnde,umdà tie weier opgetrokke was,mar dà ze toch un plek gevonde hadde um te wone."Ziede",zee de meester,"ut gon al nie van un laaje dakje".

Mar de darde brief,die van de Wert eigus hà geschreve,hà tie grond,un huis,wà beeste en un pert.

Meester keek is bedenkuluk nur de hoanepote op ut stukske papier,keek de bruur van de schrijver,die de brief was komme brenge,is oan en zee:"Gaart jong,ik geleuf dat tie aarug veul vrije tijd hè doar in dà nije laand,hier hettie ut nie kunne lere in zes joar en doar in vier joar wel.Wattie schrijf is grûtsproak,aandurs niks,hij wil de minse in Heuze beduvule!" En nog vier lange joare daarna sjouwde Gaart mut de brieve van zun bruur nur de meester en in elke brief hattie meer grond,meer beeste en meer perd.Meester hà ut zôn bietje opgeschreve wà tie hà over al die joare hèn en vertelde tigge iedereen,dà tu baron van Hemme mar un klein jungske was bij de bruur van Gaart,doch dur niks van geleufde.Op un keer is de meester die vur Gaart altijd de brieve terugschreef un bietje ondeugend gewes,hij schreef dà Gaart onnumulluk veul geluk hà gehad en keek op un boerderij onder Ochte,die tie gèn wilde kope,wà meester eigeluk nie loog,umdà Gaart op un boerderij onder Ochte warukte en dus genoeg utkijke kon en wie wilde nou nie gèn un boerderij kope?Drie lange moandeun was tie brief onderweg gewes en nog drie lange moandè duurde ut,vur dur een terug kwam en meester was tur benijd nà.En wà stond tur in,... of bruur Gaart zo goed wou zijn en sture geld nùr

hullie,want ze wouwe terugkomme nùr Heuze,want alles wà tie geschreve hà,was nie woar,hij had berauw as hoar op zun kop,dattie gegoan was.Ge begrep dà Heuze toe wel in de braand hè gestoan,doch Gaart hà gin geld,dus moes zun bruur van aarumoej wel gunterwijt blijve.
(In welke periode dit heeft plaats gevonden,is mij niet bekend,doch dit verhaaltje heb ik meermalen in Opheusden horen vertellen).

H.K.Budding.

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

EXCURSIE.

A.S. elf april,om 2 uur n.m. verzamelen voor de Prinses Marijke School te Kesteren met auto's om een tocht te maken langs de meest noordelijke Romeinse vindplaatsen tussen Kesteren en Rijswijk.Deze vindplaatsen geven dus tevens de voormalige Rijnloop aan over Ommeren,Ingen,Eck en Wiel en vormden vroeger de Romeinse limes,het verdedigingsfront.
Voor ons zijn die plaatsen van groot belang met het oog op het terug vinden van de eventuele castella's.Deze tocht wordt een voortdurend in en uit de auto's stappen om de terreinen goed te bezichtigen en enkele mondelinge begeleiding te geven.Dus kaplaarzen aan, warm kleden,kranten mee tegen de modder,plastic zakjes voor de scherven.De leden van de Historische Kring Kesteren en Omstreken evenals belangstellenden zijn hartelijk welkom.
Willen de autobezitters zo vriendelijk zijn hun plaatsruimte aan te bieden aan de deelnemers aan deze tocht,die zelf geen auto bezitten?Bij slecht weer s.v.p. op de aangegeven datum datum,kontakt opnemen met ondergetekende van 11-12 uur v.m. tel.o8377-357.

A.W.N.leidster van het veldwerk van de werkgroep
"Midden-en Westbetuwe",
Ch.H.Delfin-v.M.B.

++++++++++++++++

Redactionele mededelingen.

In ons volgend nummer hopen we een artikel van de hand van Prof.Dr.P.J.R.Modderman te Leiden te publiceren.De titel van het artikel luidt "Iets over de techniek van praehistorisch en middeleeuws aardewerk" en het werd reeds eerder gepubliceerd in Boor en Spade III een uitgave van de Stichting voor bodemkartering te Wageningen.

oooooooooooooooo

VONDSTBERICHTEN.

Door leden van de Historische Kring worden nog regelmatig diverse vondsten gedaan op reeds bekende vindplaatsen en ook op tot nu toe onbekende vindplaatsen.
Zo worden op de Zeven Morgen aan de Tielsestraat te Opheusden nog steeds mooie oppervlakte vondsten gedaan o.a. gedeelte van een fibula,een bewerkt stuk bot (een soort inslag?), fragmenten terra sigillata,ijzerresten en natuurlijk diverse aardewerkfragmenten zowel inheems als romeins.Mogelijk brengen al deze vondsten nog eens aan het licht met wat voor een soort bewoning we daar te doen hebben.
Op onze speurtochten,waarbij zeer dikwijls de boor gehanteerd werd,vooral in de vaardige handen van de heer J.van Dam,stootten we ook herhaalde malen op bewoningslagen uit de Bronstijd.
Ook te Dodewaard werd een Romeins-inheemse onderzocht.Op al onze zwerftochten is wel gebleken,dat in de Betuwe nog heel wat te vinden is en dus nog veel werk voor de amateurarcheologen te verrichten is.Helaas vallen vele vindplaatsen ten offer aan allerlei uitbreidingen van dorpskernen en andere bouwactiviteiten.
Van diverse mensen kregen we aanwijzingen van vroegere vondsten of van vondsten van recentere datum.Vele daarvan moeten nog verder nagezocht worden.We houden ons evenwel voor alle inlichtingen etc zeer aanbevolen.

A.Datema.

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

MEDEDELINGEN VAN DE HISTORISCHE KRING KESTEREN EN OMSTREKEN

3de jaargang no. 2 redactie: J.A.E.de Kleuver,Adr.van Ostadestraat 42,Kesteren.
juli 1970 A.Datema,J.v.d.Vondelstraat 1,Kesteren.tel.08886-354
Het is verboden artikelen of gedeelten ervan over te nemen zonder toestemming van de redactie.
-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

IETS OVER DE TECHNIEK VAN PRAEHISTORISCH EN MIDDELEEUWS AARDEWERK.

door Prof.Dr.J.R.Modderman.

Inleiding.

Ieder,die wel eens contact heeft gehad met de archaeologie moet het zijn opgevallen, dat de archaeoloog vaak onafscheidelijk verbonden gedacht wordt aan grote hoeveelheden scherven van aardewerk.Waarom toch die grote belangstelling voor al dat kapotte goed? Ja, men hoort de vakman zelfs wel eens zeggen,dat hij liever honderd verschillende scherven, dan één hele pot vindt!Natuurlijk moet men dat met een korreltje zout nemen,want een gave urn is een vreugde voor het oog en bovendien komt de oudheidkundige er met de scherven alleen ook niet.

Het belang van de studie van aardewerk vloeit voort uit het feit,dat aardewerk een echt dagelijks gebruiksgoed is,dat door zijn breekbaarheid steeds moet worden vervangen door nieuw gerei.Daar komt nog bij,dat de tijd het materiaal vrijwel onveranderd laat,zodat hiermede enkele uitstekende voorwaarden aanwezig zijn om oude cultuursporen te herkennen.En de klei kan steeds weer op een andere wijze worden gemodelleerd en versierd, waardoor men niet aan eenzelfde vorm blijft hangen.Iedere tijd kent dan ook zijn eigen typen aardwerk.Sommige soorten zijn meer aan de mode onderhevig dan andere,doch in het algemeen kan men steeds een bepaalde ontwikkeling aanwijzen,hetgeen langzamerhand een onmisbaar hulpmiddel bij het dateren van oudheidkundige verschijnselen is geworden.

Het vervaardigen van het oudste aardewerk valt samen met een zeer belangrijke verandering in de levenswijze van de mens.De voornaamste voorwaarde voor het geregeld gebruik van aardewerk is wel,dat de kans op breken tot redelijke proporties wordt teruggedrongen. Een trekkend leven is in het algemeen funest voor voorwerpen van aardewerk,zoals men thans nog kan constateren bij een moderne kampeeruitrusting,die bij voorkeur voorzien is van onbreekbaar eetgerei.Onze alleroudste voorvaderen,die een zwervend leven leidden als jagers en verzamelaars,zullen zich eveneens met onbreekbare voorwerpen hebben moeten helpen.Dit werd echter anders,toen men er toe overging vaste woonplaatsen te betrekken,waarbij men akkerbouw ging bedrijven.Eerst daar kreeg het aardewerk zijn kans om uitgevonden te worden.

Waar ter wereld en wanneer de eerste potten zijn gebakken valt niet zo maar te zeggen. Het doet er in dit verband bovendien winig toe.Het is alleen van belang,dat wij nog even vaststellen,dat in het NEOLITHICUM de pottenbakkerij begint.Het Neolithicum begint in jaartallen uitgedrukt overal weer op een ander ogenblik,zodat deze term alleen een bepaald stadium in de ontwikkeling van de levenswijze van de mens aangeeft.

In dit artikel willen wij ons echter niet zo zeer met dateringen van aardewerk bezig houden,doch liever eens iets vertellen over de technische kant van het pottenbakken.(Wanneer wij voortaan de woorden "pottenbakken"en "pottenbakker" gebruiken,dan bedoelen wij daarmee niet het bakken alleen,doch het gehele procédé van de aardewerkfabricage,dus ook

het kneden, draaien, drogen, versieren enz.). Een betere kennis van de techniek van het draaien en bakken en al wat daarbij komt kijken, zal er toe kunnen bijdragen onze kennis van het aardewerk beter te funderen en de belangstelling ervoor te bevorderen.

Voor het navolgende is de schrijver in de eerste plaats dank verschuldigd aan de heer J.D. Moerman te Apeldoorn, die door eigen ervaring talrijke geheimen van het praehistorische en latere pottenbakkerswerk heeft doorvorst en die niet heeft geaarzeld om in verschillende gesprekken zijn kennis aan hem mede te delen. Voorts is gebruik gemaakt van een nagelaten manuscript van Dr. Ir. W.A.J. Oosting, getiteld: "Een en ander over de praehistorische pottenbakkerij in Europa". Gaarne breng ik hier ook dank aan Dr. J.Ch.L. Favejee, die zo vriendelijk was dit artikel geheel door te nemen en op enkele technische punten te verbeteren. Zonder de medewerking van de heren Moerman en Favejee had het navolgende nooit tot stand kunnen komen.

Het procédé van het pottenbakken kan men in vier bewerkingen onderverdelen. De eerste is het bereiden van de grondstof; de tweede is het vormen van het voorwerp met alles wat daaraan kan worden toe- of afgedaan, waarna als derde het drogen en als vierde het bakken volgt. Het is wel duidelijk, dat vooral de tweede bewerking de reden is van de talrijke verschillen, die in het aardewerk vallen waar te nemen. In geen van de andere onderdelen is het ingrijpen van de mens in de materie zo sterk als juist bij het vormen van het voorwerp.

1. Het bereiden van de pottenbakkersklei.

a. De physische eigenschappen van klei.

Zojuist maakten wij een indeling in vieren van het pottenbakkersbedrijf, maar reeds bij de eerste phase van de bewerking moet men voor ogen hebben wat de gevolgen van een bepaalde keuze of handeling kunnen zijn in een later stadium. Steeds moet men dus vooruit kijken en zich realiseren hoe een klei- of leemsoort zal reageren bij het drogen en het bakken en of in verband daarmee nog bepaalde voorzorgsmaatregelen moeten worden getroffen. Door schade en schande is de pottenbakker in de loop van de eeuwen steeds wijzer geworden. Langzamerhand is de techniek zo verfijnd, dat bijvoorbeeld de Chinese porceleinbakker werkte met klei, die zijn vader al in de kelder had doen brengen, want hoe ouder deze porceleinaarde is, des te beter wordt de plasticiteit ervan. Het zou ons in dit artikel te ver voeren om op deze relatief moderne verfijning in te gaan; wij bepalen ons liever tot de pottenbakkerij in de praehistorie en de middeleeuwen.

Bij de keuze van de klei moet vooral aan één voorwaarde worden voldaan, n.l. dat de plasticiteit of kneedbaarheid voldoende is. Hoe groter deze is, des te gemakkelijker zal men de klei de gewenste vorm kunnen geven. In principe is iedere klei geschikt om als grondstof te kunnen worden gebruikt, als de plasticiteit maar voldoende is. Men zal er dus node toe over gaan om de plasticiteit te verminderen door het bijvoegen van stoffen, die de klei schraler maken. (De schrale klei, die tegenover de vette klei staat, bevat naast de zeer kleine kleideeltjes een hoeveelheid zeer fijne zandkorrels.).

In het algemeen heeft de prachistorische pottenbakker zonder meer de klei gebruikt, die hij in zijn naaste omgeving vond, dus zonder daaraan iets te doen of af te doen.

Waardoor wordt nu precies de plasticiteit van klei bepaald.

Een klei is in hoofdzaak samengesteld uit bepaalde mineralen, welke als zeer kleine deeltjes in de klei voorkomen, de z.g. kleimineralen. Aan deze kleimineralen heeft klei zijn typische eigenschappen te danken. Verder bevat klei nog andere mineralen, zoals kwarts en veldspaat, maar hoofdzakelijk grovere deeltjes; deze vormen het zand, dat in de klei voorkomt en waarvan des te meer aanwezig is naarmate de klei schaler is, d.w.z. minder vet, minder plastisch.

Nu gedragen deze twee bestanddelen van klei, de fijne kleideeltjes (dus de kleimineralen) en het zand zich zeer verschillend ten opzichte van water. Terwijl zand en water een weinig samenhangend, niet plastisch mengsel is, vormen de fijne kleideeltjes met water een taaie, kneedbare plastische massa, waarin het water zich niet - zoals bij zand - als een gewone vloeistof gedraagt, maar als een soort smeermiddel.

De plasticiteit is dus een gevolg van de aanwezigheid van water tussen de fijne kleideeltjes. De hoeveelheid water, welke nodig is om klei goed kneedbaar te maken (het z.g. aanmaakwater), is groter, naarmate de klei vetter is.

Laat men de kneedbare klei aan de lucht drogen, dan ontwijkt het aanmaakwater grotendeels. Doordat het water tussen de kleideeltjes verdwijnt, krimpt de klei (de z.g. droogkrimp) en verliest zijn kneedbaarheid. Voegt men bij de gedroogde klei water, dan wordt de klei opnieuw kneedbaar. Eerst na verhitting op hoge temperatuur (boven 300° C) gaat deze eigenschap verloren.

De droogkrimp, die bij het drogen van uit klei gevormde voorwerpen een zeer grote rol speelt, is in sterke mate afhankelijk van de "vetheid" van de klei, niet alleen omdat hierdoor de hoeveelheid aanmaakwater wordt bepaald, maar tevens omdat het niet-plastische materiaal (b.v. het zand) niet krimpt en als het ware een skelet vormt, waartussen de klei kan krimpen, zodat het materiaal poreus wordt. De poreusheid is van grote invloed op de snelheid, waarmee het water tijdens het drogen kan uitwijken.

Men kan de plasticiteit van klei wijzigen. Door uit een kleipap de grovere (niet plastische) bestanddelen te laten bezinken (het z.g. slibben) en te verwijderen, wordt de plasticiteit verhoogd; deze wordt verlaagd door toevoeging van niet plastisch materiaal, z.g. verschralingsmiddelen (bijv. zand, fijn geslagen veldkeien, kaf, gehakt stro, schelpengruis of gemalen scherven) De toevoeging van verschralingsmiddelen heeft echter niet het vooropgestelde doel de plasticiteit te verminderen (zoals de naam doet verwachten); integendeel, dit is met het oog op de vormbaarheid van de klei zelfs niet gewenst. De werkelijke bedoeling is het vermijden van droogscheuren door het verminderen van de droogkrimp en het poreuzer maken van het materiaal, waardoor dit gemakkelijker droogt.

Het komt ook vaak voor, dat men grove bestanddelen aan de klei toevoegt als men een kookpot wil maken. De verschraling bevordert dan het warmtegeleidende vermogen van de potwand.

b. <u>De chemische samenstelling van klei.</u>

Wij willen nu de opbouw van de kleien nader beschouwen.
Wij doen dit niet, omdat de prachistorische pottenbakker veel rekening zal hebben gehouden met de chemische samenstelling van zijn grondstoffen, maar wel omdat het eindproduct door de verschillen tussen kleien wordt beïnvloed en bovendien omdat de mineralogische opbouw ons iets kan leren over de streek van herkomst van een pot of scherf.

Wij volgen hierbij wat Oosting dienaangaande heeft vastgelegd.

Wij zagen reeds, dat een klei is opgebouwd uit mineralen, die de eigenschap van de verschillende kleisoorten bepalen. Vooral de fractie kleiner dan 0,002 mm, de eigenlijke kleifractie, is van belang voor de plastische eigenschappen van de klei en voor haar reactie ten aanzien van het water. Om deze kleine deeltjes te onderzoeken laat de microscoop ons in de steek. Maar ook de chemische analyse stelt de onderzoeker niet in staat de aard en de onderlinge verhouding van de kleimaterialen in een mengsel te begrijpen. Dit vindt zijn oorzaak in het feit, dat de kleimineralen niet zoveel in chemische samenstelling verschillen, terwijl deze samenstellingen bovendien niet constant zijn (ten gevolge van vervanging en adsorptie van ionen).

Eerst met behulp van het röntgenonderzoek heeft men zich inzicht kunnen verschaffen in de bouw van de kleimineralen. Reeds von Laue heeft aangetoond, dat men met behulp van róntgenstralen de kristalbouw, welke berust op de onderlinge regelmatige plaatsing der atomen in het kristalrooster en ook deze onderlinge plaatsing kan bepalen. Het is de grote verdienste van Degeye en Scherrer een methode gevonden te hebben, welke het mogelijk maakt ook aan poeders van kristallen met succes róntgenologisch onderzoek te verrichten. Voordien onderscheiddd men kristalloïden en kolloïden. De laatste stoffen werden geacht uiterst fijn verdeeld te zijn en geen regelmatige kristalstructuur met te bezitten. Het onderzoek van kolloïden volgens de methode van Debeye -Scherrer leidde tot de verrassende uitkomst, dat vele kolloïden toch een kristallijn karakter hebben.

Als typisch voorbeeld van stoffen met een kolloïdaal karakter golden steeds de kleien. Het röntgenonderzoek bracht echter aan het licht, dat zelfs de fijnste kleideeltjes een kristallijne bouw hebben. Men heeft gevonden, dat klei in het algemeen uit een mengsel van mineralen bestaat, waarvan de kleimineralen de belangrijkste zijn.

Combinatie van de resultaten van het róntgenonderzoek met hetgeen over de physisch-chemische eigenschappen van de kleimineralen bekend is, heeft geleid tot een diepgaan inzicht in de kristalbouw van deze mineralen. Wij kunnen nu met behulp van gekleurde ballen, welke atomen voorstellen, de modellen van de kristalstructuur der kleimineralen dusdanig opbouwen, dat deze bouwsels in overeenstemming zijn met de physische en chemische eigenschappen der bewuste stoffen. Het zal wel duidelijk zijn, dat in deze bouwsels een zekere mathematische gerichtheid (o.a. kristalvorm) tot uiting komt.

In ons land is het róntgenonderzoek van klei in het Geologisch Laboratorium van de Landbouwhogeschool te Wageningen door Dr. J.Ch.L. Favejee uitgewerkt en het is thans mogelijk met een verfijnde, doch betrekkelijk eenvoudige apparatuur te bepalen uit welke kleimineralen een klei is opgebouwd en tevens vast te stellen in welke verhouding deze componenten voorkomen. Aangezien bepaalde kleien naar hun herkomst en vormingswijze een zeer bepaalde samenstelling hebben, is het dus tevens mogelijk geworden kleien en kleimengsels te identificeren.

De veranderingen, welke kleien bij drogen en bakken ondergaan, vormen ook een onderwerp van studie volgens de róntgenologische methode. Voor het onderzoek van praehistorische baksels belooft deze werkwijze rijke resultaten op te leveren.

In vele gevallen behoeft met niet over te gaan tot het zo juist beschreven röntgennologisch onderzoek van kleien, omdat zij in de natuur ook grovere bestanddelen bevatten.

Deze zijn reeds te identificeren door hen af te scheiden en te microscopiseren. Ook in praehistorische baksels kunnen deze grovere bestanddelen aanwezig zijn en o.a. als verschralingsmiddel zijn toegevoegd. Nu kan men bij het onderzoek van praehistorische scherven twee wegen inslaan, n.l. 1e de baksels verpoederen en daarna onderzoeken en 2e van de baksels dunne slijpplaatjes (0.030 mm) maken en deze microscopiseren. Deze laatste werkwijze werd uitgevoerd door Obenauer en met veel succes. Een moeilijkheid leveren de zeer zachte baksels, welke eerst in vacuo geïmpregneerd moeten worden met kunsthars, alvorens tot het slijpen kan worden overgegaan.

Tenslotte deelt Oosting nog mede, dat hij te Wageningen een aanvang had gemaakt met dergelijke onderzoekingen.

In het voorgaande hebben wij gezien, hoe men de kleien petrografisch kan onderzoeken en herkennen. Behalve dat deze kennis van belang is voor de studie van de herkomst en van de eigenschappen van de kleien en dientengevolge van het aardewerk, is zij ook van betekenis om een inzicht te krijgen in het gedrag van de kleien bij het bakken. De hoofdbestanddelen van de kleimineralen n.l. kiezerzuur en aluminiumoxyd zijn vuurvast, d.w.z. zij smelten eerst bij zeer hoge temperatuur. Sommige kleiminarelen bevatten echter tevens bestanddelen, welke de smeltbaarheid bevorderen, n.l. ijzeroxyd, kalk en alkali. Het hangt nu af van de verhouding tussen de vuurvaste en de smeltbare bestanddelen èn van de temperatuur, waarop de klei zal worden gebakken of het aardewerk wordt gesinterd.

Het sinteren van de klei wil zeggen, dat de smeltbare delen enigzins vloeibaar worden en de niet smeltbare samenkitten. Er zijn bepaalde kleibestanddelen, die op een zekere temperatuur zeer snel gaan smelten. De pot van zulk materiaal, die op die temperatuur wordt gebakken zakt dan ook in elkaar, Deze kleien lenen zich er dus niet voor om te worden gesinterd. Aan de andere kant kunnen er ook smeltbare bestanddelen aanwezig zijn, welke al bij 850°C beginnen te smelten, terwijl men toch de kruik of pot tot 1200° C moet verhitten eer deze in elkaar zakt.

Vinden wij een niet-gesinterde scherf, dan doen zich twee mogelijkheden voor: 1e de klei bevat geen en zeer weinig smeltbare bestanddelen; 2e er zijn wel degelijk smeltbare mineralen aanwezig, maar de baktemperatuur is te laag geweest, zodat de bijzondere eigenschappen van de klei niet tot hun recht konden komen. Niet gesinterd aardewerk is steeds poreus, vaak zacht en soms zelfs brokkelig. Op de breuk is het steeds dof. Onze praehistorische baksels behoren alle tot deze groep.

Gesinterd aardewerk is buitengewoon hard en kan volgens Franchet niet gekrast worden met staal. Het is absoluut waterdicht; de scherf heeft een glasachtige structuur. Als voorbeelden van dit type aardewerk kunnen genoemd worden de zgn. Jacobakannetjes, porcelein, Sèvres e.a..

Na al deze beschouwingen over de physische en chemische eigenschappen van klei is het wellicht goed om ons nog even te realiseren, dat in de praktijk van de primitieve aardewerkfabricage de klei in natura wordt gewonnen en zoals zij is, wordt verwerkt. Het is pas na eeuwen en na grote specialisatie, dat men de klei gaat veranderen van samenstelling om een verfijnd product te kunnen leveren zoals de Egyptische, Griekse en Chinese ceramiek ons hebben gebracht.

Wordt vervolgd.

Persbericht.

Museumbezoek beloond met plaquette.

Door de Stichting "Contact van Gelderse oudheidkundige Verenigingen en -Musea" wordt van mei tot oktober a.s. opnieuw een MUSEUMTOCHT georganiseerd langs Gelderse musea. Deelnemers hebben keuze uit 24 musea.
Daarvan moeten er minstens 12 worden bezocht.

De controle vindt plaats door middel van een kaart, waarop stempels van musea verzameld moeten worden. De beloning is niet mis: een fraaie verchroomde autoplaquette, blauw met zilver, vertonend het contactembleem: Een blijvende herinnering aan een interressante en leerzame tocht.

Ieder kan deelnemen aan deze tocht door storting van f. 5,-- op girorekening 93.78.19 tnv. E.J. Jansen, Hogestraat 7, Dieren. Men ontvangt dan de deelnemerskaart, waarop de openingsuren en toegangsprijzen van de musea staan vermeld.

De Stichting "Contact van Gelderse oudheidkundige Verenigingen en -Musea" probeert door deze museumtocht opnieuw belangstelling te wekken voor vele grote en kleine musea, die Gelderland bezit.

De keus is ruim genoeg: Men kan een bezoek brengen aan het Expositiegebouw in Lelystad en het nieuwe Museum voor de Scheepsarcheologie te Ketelhaven, aan het Slot Loevestein en aan het Klokkenmuseum te Alem, aan Elburg, waar de Vispoort een visserij.expositie herbergt en waar in het Gemeentemuseum prachtig zilver wordt tentoongesteld. Ook Doesburg, met een interressante Oudheidkamer en het Verkoopmuseum 't Huis Optenoort, is de moeite waard, evenals Borculo, waar het Stormrampmuseum gevestigd is; en, niet te vergeten, Zutphen met de eeuwenoude Librije.

Wie Erve Kots, in Lievelde, de boerderij Hagedoorns Plaatse in Epe of kasteel de Cannenburch in Vaassen nog nooit heeft bezocht, kan daar zijn hart ophalen. Verder bestaat de mogelijkheid, een kijkje te nemen in het Nederlands Openluchtmuseum en het Museum Grenadiers en Jagers te Arnhem, de Heilige Land-Stichting en het Afrika-Museum bij Nijmegen. Wie van Archeologie houdt kan het Museum Frans Bloemen in Wychen gaan zien of de resten van Romeinse tempels onder de Grote kerk in Elst. Ook het bekende museum Kröller-Müller op de Hoge Veluwe, het museum Nairac te Barneveld en het Veluwse Diorama te Nunspeet staan op de lijst van deelnemende musea en tenslotte, het museum dat "Kijk en Luister" heet en dat een schat van antieke speeldozen herbergt in Bennekom.

Persbericht.

Gelderse Historie voor de Rono.

In het Gelders programma van de RONO zal in de loop van het winterseizoen worden gestart met een serie over de historie van het gewest Gelderland. Deze historische reeks wordt samengesteld in overleg met het Gelders Oudheidkundig Kontakt. Er is een commissie van voorbereiding gevormd, die bestaat uit Prof. Dr. W. Jappe Alberts, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit in Utrecht, Drs. P.J. Mey, Rijksarchivaris voor Gelderland, Dr. C.A. Rutgers, leraar Heldring college in Zetten, Drs. P.R.A. van Iddekinge, namens het gemeentelijk archief te Arnhem, Drs. G.J. Mentink, en J. den Draak, beiden verbonden aan het Rijksarchief in Gelderland, E.J. Jansen, secretaris Gelders oudheidkundig Kontakt en G.J.H. Krosenbrink, namens de RONO.

Met de uitzendingen zal begin oktober worden gestart en het ligt in de bedoeling na afloop van de serie -10 uitzendingen- de voordrachten te bundelen en tegen een aantrekkelijke prijs verkrijgbaar te stellen. Belangstellenden hiervoor kunnen zich nu reeds opgeven bij de RONO, Hengelosestraat 40 te Enschede.

De historische reeks zal bestaan uit de volgende uitzendingen:

1. het vroegste christendom in Gelderland-prof. Dr. W. Jappe Alberts.
2. De moderne devotie in Gelderland - prof. Dr. W. Jappe Alberts.
3. Herbergen in Gelderland in het verleden - prof. Dr. W. Jappe Alberts.
4. Maarten van Rossum en Karel van Gelre - prof. Dr. W. Jappe Alberts.
5. Heldring, of het reveil in Gelderland - Dr. C.A. Rutgers en E.J. Jansen.
6. Het historisch toerisme - Drs. P.R.A. van Iddekinge.
7. Gelderse historieliederen - Drs. P.J. Mey.
8. De patriottentijd.
9. Het rampjaar 1672.
10. Watersnoden in Gelderland. Drs. G.J. Mentink en J. den Draak.

Over het schrijven van twee teksten wordt nog overleg gepleegd met de eventuele auteurs. De bedoeling van deze serie is de inwoners van Gelderland meer vertrouwd te maken met de historie van het eigen gewest.
Te zijner tijd zullen de exacte tijden van de uitzending in de pers en de diverse programmabladen bekend worden gemaakt.

Vondstbericht Kesteren.

Ten oosten van het gemeentelijk kerkhof aan de Nedereindsestraat werden bouwputten gegraven ten behoeve van de woningbouw. Ons lid, de heer J. van Dam hield een oogje in 't zeil voor eventuele vondsten. Zo ontdekte hij enige scherven van Romeins aardewerk in een bouwput. Met toestemming van de hoofduitvoerder van de bouwfirma gingen we op onderzoek uit.
In een bouwput troffen we de restanten van 5 Romeinse graven aan. Helaas had de graafmachine de bovenlaag van de graven vernield en meegenomen naar het stort. De graven bestonden uit crematieresten en fragmenten van Romeins aardewerk. Enige dagen later bleek, dat de machinist van de graafmachine enige door hem gevonden exemplaren Romeins aardewerk mee naar huis genomen had. Door tussenkomst van de bouwfirma is dit alles weer terug en zal het bij de rest van de vondst gevoegd kunnen worden. We hopen wat bij elkaar hoort, weer samen te kunnen brengen.
Het Romeins aardewerk van de graven bestond uit: terra sigillata borden, schotels en kommetjes, waarvan sommige met stempel -kruikamforen (gladwandig, wit) -bekers en schotels van gevernist aardewerk -grijze kookpotten -schoteltjes van ruwwandig aardewerk.
Verder onderzoek bracht nog eens 4 Romeinse graven aan het licht.
Eén graf bestond uit 2 kruikamforen en 1 geverniste beker en krematieresten. Naspeuringen op het stort leverde nog veel scherven op. Mogelijk is nog na te gaan bij welk graf deze scherven behoren.
Enige dagen na al deze werkzaamheden werden we door de heer J. de Haas sr., er op opmerkzaam gemaakt, dat in een andere bouwput een zeer zwarte plek zat. Bij onderzoek bleek, dat we ook hier met een graf te doen hadden, echter een inheems graf. Het graf bestond uit 1 schotel (van inheems aardewerk, middellijn ± 40 cm.) gevuld met crematieresten.
Bij al ons speurwerk op het bouwterrein hadden we de medewerking van hoofduitvoerder, de heer Benda, waarvoor we hem danook zeer dankbaar zijn.
Het materiaal van de vondsten gaat eerst ter bestudering en beschrijving en eventuele restauratie naar het R.O.B. te Amersfoort waarna het in de verzameling van de Historische Kring Kesteren en Omstreken opgenomen wordt.
Voorlopige datering : Ie en IIe eeuw.

Op hetzelfde terrein werd ook een afvalput uit de tijd van de Middeleeuwen gevonden. Deze put bevatte enorm veel scherven van Duits aardewerk en van inheemse potten. Twee gave kannetjes werden er gevonden.

A. Datema

Vondstbericht Lienden.

Bij de rioleringswerkzaamheden te Lienden in de Schoolstraat werd door de heer W. van Dam te Lienden een werp- of slingerbal gevonden.
De eerste indruk is, dat we hier te doen hebben met een slinger- of werpbal uit de Romeinse tijd.
Het voorwerp is opgenomen in de verzameling van de Historische Kring te Kesteren.

A. Datema.